

Kuleli Vakası ve Yargılamaları: Neydi? Ne Değildi?

Ebru KAYABAŞ EŞİCİ*

Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti tarihinde Gülhane Hattı Hümayunu'nun ilan edildiği 1839'un 3 Kasım'ından itibaren devletin yıkılışına kadar uzanan bir geçiş ve buhran devridir. Dönem, geçmişten farklı düşüncelerin oluşması için uygun dış ve iç koşullara sahip olmasının yanında, Osmanlı aydınının rejim ile ilgili düşüncelerinin de bir daha hiç eskiye dönmeyecek şekilde farklılaştığı habitata sahiptir. Buna birden çok etken yardımcı oldu. Bunlar arasında toplumun kültürel olarak farklılaşmasının dikkate değer bir orana ulaşması önemlidir. 1800'lerin ilk yarısında eğitimin gelişmeye başlaması ve özellikle yurtdışında eğitim alan üst sınıfın artması sonucunda bahsedilen aydın sınıfı ortaya çıktı ve topluma etki etmeye başladı. Bu sınıf daha sonra –ilk yarısından daha şiddetli bir şekilde- 1800'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan Meşrutiyet hareketine de temel olmuştur¹.

Kırım Savaşı'nın ardından savaştan önce de var olan özgürlükçü eğilimler artış gösterdi. Artık yeni fikirler alt düzey memurlarda ve hatta bazı ulema arasında da takipçiler buluyordu. İstanbul başta olmak üzere ülkenin tamamında hoşnutsuzluk baş göstermişti. Bunun yanında Tanzimat devri yenilikleriyle oluşan görece serbest ortamdan da rahatsız olan bir kesim bulunmaktaydı. Ülkede biri Tanzimat taraftarı, diğeri aleyhinde iki grup oluşmuştu. Muhalifler Reşit Paşa taraftarlarını Hıristiyanlar tarafından getirilmiş birer Batılı yabancı suretinde gösteriyor, bunların halkı aldattığını iddia ediyorlardı².

Yirmi yıllık saltanatının sonlarında Abdülmecit bir yönetici olarak yıpranmıştı. Halk türlü nedenlerden kendisinden memnun değildi. Devlet sisteminin ruhunu oluşturan ve onu ayakta tuttuğu farz edilen geleneklerde yapılan yenilik hareketleri beklenen sonucu vermemişti. Yapılan bu yenileşme çabalarını eğitimli üst kesim idrak edebiliyor, halk yapılan işi ancak maddi durumunda olumlu yönde ortaya çıkabilecek etkilerle hissediyordu. Savaşlardan sonra hayat pahalılığı artmış, devletin mali durumu sarsılmış, buna karşılık toplumun yüksek tabakasının “alaf-ranga adetler” olarak tabir edilen lüks yaşamı göze batmaya başlamıştı. Bu akımın yabancılardan alınan borç ile gelişmesi ve genişlemesi hoşnutsuzluğu arttıran nedenlerin başında geliyordu. Padişahın sık sık sadrazam değiştirmesi de artık halkı oyalamıyordu³.

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 46 vd.

² Süleyman Kani İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, Ed. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2007, s. 214.

³ Nevin Yazıcı, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 44.

Bahsedilen bu ortamda Tanzimat hareketine karşı gerçekleştirilen ilk örgütlü-siyasal tepki İslahat Fermanı'nın yayınlanmasından üç yıl sonra, 13 Eylül 1859'da ortaya çıkartıldı⁴. Olay birçok farklı görüş ve konumdan kişiler ile birlikte Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa gibi askerlerin ve Şeyh Ahmed gibi ulema mensuplarının katılımıyla Padişah Abdülmecit'i tahttan indirmek için başlatılmış bir harekettir. Vakayı tertipleyenler amaçlarına ulaşmadan yakalanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bunun gerici bir hareket mi, yoksa Batılılaşma hareketlerinin öncüsü mü sayılacağı noktasında kesin bir sonuca varılamamıştır⁵.

Gizli örgütün asıl adının ne olduğu konusunda da kesin bir bilgi yoktur. Berkes'e göre olay düşün planında bir iz bırakmadan o denli geçici olmuştur ki, sonraları ondan bahsedenler olaydaki gizli cemiyetin⁶ gerçek adının ne olduğu üzerinde kesin bir sonuca varamamışlardır⁷. İleride bahsedileceği gibi oluşumun değişik isimlerle anılması olaya farklı farklı –bir potada eritilemeyecek- görüşteki insanların katılmasından kaynaklanmış olabilir. Kimileri cemiyete “Şeriatı Tutma Cemiyeti” derken, diğerleri de “Fedailer⁸ Cemiyeti” demişlerdir⁹. Kimi kaynak ve listelerde söz konusu topluluğun Osmanlı-Türk siyasi alanındaki ilk siyasi parti

⁴ Tanzimat döneminde çıkarılmaya başlanan ilk yarı resmi gazete Ceride-i Havadis'in 24 Safer 1276 (22 Eylül 1859 M) tarihli ve 953 numaralı sayısının ilk sayfasının birinci sütununda tevcihat havadislerinden sonra, Hükümet tarafından verildiği anlaşılan şu haberi görüyoruz: “İhlal-i asayiş niyeti fasidesile bazı sebükmağzan bir cemiyet teşkilini murat eyledikleri haber alınarak buna mütecasir olan 40 kadar eşhas derhal ahzü girift ve Kuleli Kışlasında hapsolünmüş ve bunların işbu hareketi tedip ve terbiyelerini müstelzim bulunmuş olmasıyla haklarında terettüp edecek mücazatın hakkiyle hüküm ve icrası zımında Zatı Alii Hazreti Sadaretpenahi ve Cenabı Mualla Elkabı Fetvapenahi ile Devletlu Serasker Paşa ve Meclisi Alii Tanzimat ve Meclisi Vala ve Darı Şurayı Askeri Reisleri Devletlu Paşalar Hazaratından ibaret bir komisyon teşkil olunarak merkulmanın istintakları icra kılınmakta bulunduğundan ikmalî istintak ve muhakemeleriyle verilecek hüküm ve kararın dahi badezin ilanına iptidar olunacaktır. Ve cümlesinin esami ve buldukları tarik ve hizmet bundan sonra bildirileceğinden kendilerinin nasıl bayağı adamlar oldukları olvakit herkesin malumu olur” (Uluğ İğdemir, **Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1937, s. 9-10; Ahmed Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, Baha Matbaası, 1956, s. 51.)

⁵ Günümüzde Kuleli Vakası ile ilgili en derli toplu çalışma Burak Onaran'ın doktora tezinin kendi ifadesi ile bir ön-yayını, ön-çalışması olarak ifade edilebilecek olan “Kuleli Vakası Hakkında ‘Başka’ Bir Araştırma” isimli eseridir. Burak Onaran, “Kuleli Vakası Hakkında ‘Başka’ Bir Araştırma”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, Sayı: 5, Bahar 2007, s. 9-35.

⁶ Metinde şimdi ve sonrasında sıkça kullanılacak olan ve söz konusu oluşumu/topluluğu betimleyen cemiyet terimi tarih itibarıyla hukuki anlamda bir cemiyet/derneği kast etmez. Ancak örgüt belki sosyolojik anlamda cemiyettir ve en basit anlamıyla bir topluluğu ifade eder.

⁷ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, 2. Bası, İstanbul, YKY, 2002, s. 272.

⁸ Fedai İslam geleneğinde bir dava uğruna, o davada kendi isteğiyle rol alarak, ölümü de göze alıp bir tedhiş eylemine girişen kişi demektir.

⁹ Ebuzziya Tevfik'in **Yeni Osmanlılar** adlı eserinde Kuleli Vakasını “Hüseyin Daim Paşa Fırka-i İhtilaliyesi” ifadesiyle anar. (İğdemir'den naklen; Onaran, “Kuleli Vakası Hakkında ‘Başka’ Bir Araştırma”, s. 9.; İlgili eserin sadeleştirmiş versiyonunda bulamadım. Yn.) Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar-İmparatorluğun Son Dönemindeki Genç Türkler**, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Şemsettin Kutlu, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006.

olduğundan bahseder ancak o dönem ve ortamda “henüz” bir parti düşüncesinin zihinlerde var olduğunu düşünmek imkânsızdır¹⁰.

Kuleli Vakası'nı gerçekleştirenlere iki nedene dayanarak “fedailer” denmiş olması mümkündür, bunlardan ilki üyelerinin büyük bir kısmının suikast yapabilecek kişilerden oluşmasıdır. İkincisi ise cemiyete girenlerden “Süleymaniyeli Şeyh Ahmed ile aramda(ki) ahdi kabul ettim ve ben muahhid fedaiyim” cümlesi yazılı bir taahhütname alınmasıdır¹¹.

Yemin ederek birbirine bağlanan bu cemiyet ve üyeleri hazırladıkları yeminnameyi biraz da dikkatsizce kendi isimleriyle imzalayıp mühürlemişlerdi. İrtem'e göre program: “Kafirlerden alınmış şeriata aykırı müesseseler ile Kuran ahkâmına tecavüz” edildiğinden söz ediliyor, her Müslümanı ayaklanma bayrağının altına davet ediyordu. Cemiyetin sadece liderleri/reisleri birbirini tanıyor ve bu reislerden her birine yüzden üç yüz kişiye kadar üyeler bağlı oluyordu. Reisler kendilerine “hüdaî”, oluşumun faal üyelerine de “fedai” diyorlardı¹².

Cemiyetin ne zaman kurulduğu ve ne kadar sürdüğü konusunda –mevcut belgeler doğrultusunda ulaşılan- bir bilgi yoktur. Cemiyetin 1859'da ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Tespit edilen üyeleri Kuleli Kışlası'nda yargılandıkları için olaya bu ad verilmiştir. Yoksa ortada bir olay/darbe girişimi varsa da bu Kuleli'de olmamıştır. Vaka, bir tür hükümet darbesi yapmak için kurulmuş olan gizli bir cemiyetin meydana çıkarılmasından ibarettir.

Darbe/isyan girişiminden üç gün önce üyelerinden Tatar Hüseyin Hüsnü Paşa son anda çekinerek cemiyetin amacını Serasker Rıza Paşa'ya ihbar etti. Rıza Paşa takibata başlayarak darbe günü Tophane'de¹³ toplananları yakalattı. Yakalanlar Bab-ı Seraskeriye'ye getirildiler¹⁴.

Yakalanabilen üyelerin arasında öne çıkanlar şunlardır: Süleymaniyeli Şeyh Ahmed (Cemiyet Başkanı)¹⁵, Hüseyin Daim Paşa¹⁶ ve Cafer Dem Paşa¹⁷ gibi

¹⁰ M. Serhan Yücel, *Türkiye'nin Siyasal Partileri*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, s. 3.

¹¹ Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, s. 50.

¹² İrtem, *Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali*, s. 217.

¹³ Cemiyet üyeleri söz konusu toplantılarını/kalkışmalarını Tophane'de bulunan Kılıç Ali Paşa Camisi'nden başlayarak gerçekleştireceklerdi. (İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, s. 32.)

¹⁴ İrtem, *Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali*, s. 219.

¹⁵ Süleymaniyeli Şeyh Ahmed, Beyazıt Medresesi mollasıdır. İrtem'e göre, “Ahmet Efendi devletin harabeye sürüklendiğini görüyor, maliyedeki intizamsızlığa, Padişah'ın safahatine, harem-i hümayunun delice israflarına kızıyor, halkın memurlar tarafından mükerrer vergilerle tazyik edilmesine acıyordu. Ahmet Efendi fikirlerini bazı azim sahiplerine açıyor, bunlar da temas ettiklerine bu yolda propagandada bulunuyorlardı. (İrtem, *Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali*, s. 215.)

¹⁶ Hüseyin Daim Paşa hareketin önderleri arasındaydı. Ferik Çerkes Hüseyin Daim Paşa adı ile biliyordu. Devlet tarafından çeşitli haksızlıklara uğradığını düşündüğü için Şeyh Ahmet ile birleşip örgütün içine girdiği iddia edilmektedir. Örgüt üyeleri arasında en büyük nüfuza sahip olandır. (İrtem, *Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali*, s. 215.)

¹⁷ Cafer Dem Paşa yakalandıktan sonra kayıkla Kuleli Kışlası'na sevk edilirken kendisini denize atmış ve boğulmuştur. Arnavutluk kökenli iyi bir aileden geliyordu. Dış ilişkilerde güçlüydü. (İrtem, *Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali*, s. 215.)

yüksek rütbeli subaylarla, yine ordudan Binbaşı Rasim Bey gibi nisbeten düşük rütbeli askerlerin yanında, (Didon) Arif Bey¹⁸, Tophane Müftüsü Bekir Efendi, Hezargratlı Şeyh Feyzullah Efendi, Kütahyalı Şeyh İsmail, Tophane Mızıka Başçavuşu Erzurumlu Mehmed'dir¹⁹. Görüldüğü gibi komplo hareketini paşalar, şeyhler, hocalar oluşturuyordu. İktidarı devirme amacı gerçekleşirse bu aşamadan sonra katılma vaadinde bulunan daha birçok asker ve sivil kişi bulunduğu da anlaşılmalıdır²⁰. Cemiyet'in (aktif) 40-50²¹ civarı üyesi olduğu tahmin edilmektedir. Olayın yüzeyde kalmış bir sonucu daha vardır: Ali Paşa hükümeti Avrupa elçilerine olayı küçük göstermeye çalışmış, devirme olayıyla ilişkili olduğu belirlenen çoğu devlet memurlarını payitahttan uzaklaştırarak –açıkça cezalandırmadan- dolaylı yollardan başka vilayetlere atayarak, bu kişileri bir daha böyle siyasi içerikli eylemlere girişmeyecek duruma getirmiştir²².

Neticede sorguyu yürüten komisyon üyelerinden bir olağanüstü mahkeme oluşturuldu. Komisyon üyeleri: Mehmed Emin Ali Paşa (Sadriazam), Mehmed Paşa (Meclis-i Ali Tanzimat Reisi), Kamil Paşa (Meclis-i Vala Reisi), Mustafa Zarif Paşa (Dar-ı Şura-yı Askeri Reisi), Mithat Paşa (Sorgu katibi)'dir²³ ve tevkif edilen cemiyet üyelerinin istintakı ve muhakemesi bu üyeler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tahkikat sırasında yakalananlar kendilerini savunmak yerine idarenin kötülüklerini ve neden bu tür bir harekete kalkıştıklarını beyan ettiler. Sorgulama ve

¹⁸ Lakabı Didon Arif (Bey) olup umumi katiptir. Kalemîye sınıfındandır. Tophane Mektebi kalemînde çalışmaktadır. (İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, s. 216.) 1856'da Kırım Savaşı esnasında İstanbul'a gelen Fransız subayları özellikle küçük çocuklarla iletişim kurmaya çalışırken onların susması üzerine "Söylesene!-Söyle o halde!" anlamında "dis donc" dedikleri için bu Fransızların sakal tipine didon adının verildiği söylenir. Herhalde Arif Bey'in de buna benzer bir sakalının olması nedeniyle kendisine "didon" lakabı verilmiştir. (Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul, İletişim, 1998, s. 237.)

¹⁹ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 51; YAZICI, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, s. 45.

²⁰ Engelhardt özellikle Rumeli'de bulunan hükümet adamlarının birçoğunun Cemiyet'in başkentte hazırladığı komplodan yana olduklarını söyler. (Ed Engelhardt, **La Turquie et le Tanzimat**, Paris, s. 106'dan naklen Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 301, dn. 1.);

²¹ "... İçlerinden bir ikisinin kaçmış olduğuna ve 41'inin de yakalanmış bulunduğu bakılırsa cemiyetin aza yekunu 45 ile 50 arasındadır. Yalnız cemiyet azasından olan şeyhlerden Hezargratlı Şeyh Feyzullah Efendi'nin 1000 kadar müridi ile, Kütahyalı Şeyh İsmail Efendinin de 6000 müridi ile yardımda bulunacaklarını Şeyh Ahmed'e vadetmiş olmalarına göre bir isyan vukuunda taraftarların adedi beş-on bin kişiyi bulacakmış demektir." (İğdemir, **Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, s. 30.)

²² Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 272. (Ayrıca dönemin vakanüvisi Lütfi Efendi bu vakadan hiç bahsetmez: "Yalnızca tarihinin 9. Cildinde ve 1276 vekayii sırasında 'Mevadı askeriye başlıklı fırkasında: Rumeli ordusu ferikanından olup silki askeriden tardolunmuş olan Çerkes Hüseyin Daim Paşa'nın yerine Bosna Fırkai Askeriye Kumandanı Ferik Mustafa Paşa nasbolundu' ibaresiyle Kuleli Vakası'nın belli başlı erkanından olan Hüseyin Daim Paşa hakkında küçük bir haber verir. Bu kaydın yanına sonradan başka bir yazı ile: 'Hüseyin Daim Paşa'nın tarđı Kuleli Vak'ası içindir. Bu vak'aya dair Takvimi Vakayî'de bahis yoktur.' diye bir cümle ilave etmiştir." (İğdemir, **Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, s. 14.)

²³ Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 51. (Mahkeme üyelerinin devlet içindeki yüksek konumlarından anlaşıldığı kadarıyla Vaka her ne kadar küçük gösterilmeye çalışılsa da ciddiye alındığı açıktır.)

yargılamanın sonucunda cemiyetin hedefinin Şehzade Abdülaziz Efendi'nin tahta geçirilmesi ve hain kabul edilen bütün vükelanın görevlerinden alınarak yerine kendi istekleri doğrultusunda bir heyetin getirilmesi olduğu ve teşebbüsün Tanzi-mat hareketine karşı bir irticai hareketten ibaret olduğu kanaati oluştu²⁴.

Meclis-i Vala başkatibi, Mithat Efendi –sonradan Paşa- heyetin sorgu haki-miydi ve sanıkları sorgularken fazlaca baskı yapıyordu. Buna nihayetinde sinirlenen Hüseyin Daim Paşa: “Sarı sakallı Efendi, sarı sakallı Efendi! İşi uzatma! Biz yaptık!” diye bağırды. Tahkikat Teşrinievvelin birinci günü tamamlandı. Heyet, sayısı 40'a indirilen zanlıları beş gruba ayırdı:

-Şeyh Ahmed, Hüseyin Daim Paşa, Didon Arif ve Binbaşı Rasim Bey- idam; üç kişi müebbed kürek; sekiz kişi muvakkat kürek; dokuz kişi rütbe söküümü ve memuriyetten mahrumiyetle hapis cezası aldı ve altı kişi de beraat etti.

Mahkemece Şeyh Ahmed, Hüseyin Daim, Rasim ve Arif Beyler'e idam cezası verilmiş, ancak bu karar Abdülmecit'in²⁵ isteği/onayıyla müebbet hapse çevrilmiş-tir²⁶.

Mahkemenin sonucu, 21 Rebiülahır 1276 (17 Kasım 1859 M) tarihinde *Ceride-i Havadis*'te ve 12 Cemazeyilevvel 1276 (27 Kasım 1859 M) tarihinde de *Takvim-i Vakayî*'de bir beyanname ile yayınlanmıştır. Beyanname karar:

“(M)evkuflar ayrı ayrı tadad, Cemiyet Reisinin Süleymaniye Sancağı ahali-sinden Şeyh Ahmed namında biri olduğu ve belli başlı azaların da Çerkes Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, İmalat Meclisi azasından Binbaşı Rasim Bey, Tophane-i Amire ketebesinden Arif Bey ile... sunuf-ı muhtelifeden diğer kesan(dan ibaret bulunduğu işaret ve) birinci derecede müttehem ve cani olan kesandan Cafer Dem kendisini denize ilka ile cezasını bulmuş olmasıyla diğerleri olan Şeyh Ahmed, Hüseyin Daim, Arif ve Rasim Beylerin ululemirle idam olmaları.”

şeklinde belirtilmekte ve mahkeme tarafından hükmedilen çeşitli mahkumi-yetler sayılmaktadır²⁷.

²⁴ İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, s. 220.

²⁵ Padişah Abdülmecit olay kendisine intikal ettirildikten sonra şu şekilde bir açıklama yapmıştır: “Onlar bana isyan etmek istemediler. Benim hakkımda fena niyetlere düşmüşler ise ben de buna fırsat verdim. Bir hükümdara layık olduğu şekilde hükümeti idare edemedim. Sizlere körü körüne emniyet ettim. Suiistimalleri, fena hareketleri, ihmalleri ya öğrenemedim yahut bunlara müsa-maha ettim. Onları ölümlle cezalandırmayacağım. Vükela da bundan sonra hareketlerini tashih eylesinler.” İlgililer daha sonra Padişah'tan kapıldaki nöbetçileri arttırmasını rica ettiler, bunu da istemedi. Bilakis bir açık araba hazırlanmasını emredip, bununla bütün şehri dolaştı, halkı selam-ladı. (İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, s. 219.)

²⁶ İdam cezasının onaylanmamasının ardından müebbet kalebentliğe mahkûm olan Hüseyin Daim Paşa ile Binbaşı Rasim Bey Akka'ya; Süleymaniye Şeyh Ahmet Efendi Magosa'ya; Süleyman Pa-şazade Hasan Bey ile mühendishane yüzbaşlarından Ali Bey Rodos'a; Abdülkadir Bey Lefkoşa'ya; Dağıstanlı Tahir Ağa, Tophane Meclis-i Katibi Hurşit, Çemişgezekli Hamzazade Mehmet Efen-diler Vidin'e; Tophane Müftüsü Bekir Efendi Limni'ye; Talebe-i Umumdandan Bekir ile Beypazarlı İbrahim ve Tekirdağlı Emin Ağalar Sakız'a gönderildiler. (İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, s. 221.)

²⁷ İğdemir, **Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, s. 43 vd.; Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 51-52. (Ayrıca “Birinci derecede müttehem ve cani

Gizli cemiyetin amacı ve ideolojisinin ne olduğu konusunda da fikir birliği yoktur. Yakalananlar yargılandıklarına göre –ki yargılama açık yapılmamıştır- bu kişiler padişahı öldürecek, hükümeti devirecekler, Tanzimat rejimini kaldıracaklardı. Bu iddianın gerçeği yansıttığı şüphelidir. Cemiyet üyelerinin kompozisyonuna, ve başarılı olunursa onları sonradan destekleyecek olanlara bakıldığında amaçlarının sadece Padişahı devirip yerine Abdülaziz'i geçirmek olduğu düşünülebilir. Osmanlı tarihi bu tür darbelerin de tarihidir. Olayın belki de en ilginç yanı, yeni kurulan ordunun siyasal hayatta rol oynayacak bir güç haline gelmek üzere olduğunu göstermesidir. İşin içinde yüksek rütbeli subayların da olması bunun kanıtıdır. O dönemde İstanbul'da yaşayan yabancıların yazdıklarına bakıldığında Manastır'a atanan Hüseyin Daim Paşa'nın da olayın içinde olduğu görülür. İrtem de; Paşa'nın bulunduğu yerde tevkif edilerek Kuleli'ye getirildiğini iddia etmektedir²⁸. Yüksek subay, mülkiye erkânı, Şeyh Ahmed gibi kişilerden başka üyelerin içinde dördüncü bir unsur da genç aydın kuşağıdır. Ebuzziya Tefik bunlar arasında Şinasi'nin²⁹ de olduğunu iddia etmektedir. Yargılananlar arasında Şinasi'nin Tophane'de çalıştığı sıralarda çok yakından tanıdığı iki kişi de vardır. Bu gizli cemiyette bulunanların büyük bir kısmı da Tophane ve Bahriye'dendi. İçinde paşaların, memurların, ulemanın ve “genç”lerin bulunduğu bir cemiyetin ideolojisinin ne olabileceği konusunun netleşmemesi de doğaldır³⁰.

Cemiyet'in program ve nizamnamesi bulunamamıştır. Konuyla ilgili araştırmalarda iki farklı görüş ortaya çıkmıştır: Polonya asıllı Fransız subayı Vambery ve Fransız diplomat Engelhardt gibi yabancı yazarlar Kuleli Vakası'nı Meşrutiyete doğru ilk hareket olarak görmektedirler. Namık Kemal de olayı bir özgürlük hareketi olarak görmekte ve Cemiyet'in başı olduğu kabul edilen Şeyh Ahmed için “erbab-ı hürriyetin şeyhü'l-reisi” deyimini kullanmaktadır. Abdurrahman Şeref, Uluğ İğdemir ve Ebuzziya Tefik gibi yazarlar ise, cemiyete devrimci ve ihtilalci bir karakter tanımamaktadırlar. Onlara göre hareketin amacı, devrin Batılı yeniliklerine ve bunun yarattığı ekonomik bunalıma karşı olan bir grubun başta Padişah Abdülmecit olmak üzere hükümete olan tepkisidir. Olay görüldüğü gibi henüz hareket ve eylem haline geçmeden hükümet tarafından bir ihbar üzerine ortaya çıkartılmış, sorumluları yakalanmış ve haklarında gerekli cezalar verilmiştir³¹.

olan kesandan Cafer Dem kendisini denize ilka ile cezasını bulmuş olmasıyla...” hakkında bir karar hükmolunmamıştır. Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 51.)

²⁸ İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, s. 219.

²⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısının hemen başında “Tasvir-i Efkâr” gazetesinin yayınlanması ile gazetenin yayıncısı ve redaktörü olan Şinasi'nin Yeni Osmanlılar politik hareketinin doğuş ve gelişmesindeki rolü çok büyüktür. Mardin'e göre; Yeni Osmanlılar hareketini pek çok akımlar etkilemiş olsa bile, hareketin fikrîsel geleneklerinin temeli tek kişi tarafından atılmıştır. O da yapıtlarıyla Türk aydın sınıfına 19. yüzyıl Avrupa'sının sosyal ve politik görüşlerini tanıtan şair Şinasi'dir. Namık Kemal de Şinasi'yi Yeni Osmanlıların manevi öğretmeni sayıyordu. (Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, 14. Bası, İstanbul, İletişim, 2007.)

³⁰ Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 53; Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 274–275; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 150.

³¹ Enver Koray, **Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat**, İstanbul, Marmara Üniversitesi

Konu ile ilgili Namık Kemal'in Magosa'da tanıştığı cemiyet reisi Şeyh Ahmed hakkındaki görüşleri de önemlidir: Öncelikle Şeyh Ahmed'e 'Ebülahrar' tabirini kullanması ve cemiyet üyelerinden Didon Arif'in cemiyetle ilgili konuşurken "revolüsyon" (=İng. Revolution; Tr. İnkılap)'dan bahsetmesi ve üstelik Şinasi'nin bu vaka ile ilgili bulunması gösteriyor ki cemiyet üyeleri tutucu ve görgüsüz insanlar değildi ve yine bu sözkonusu üyelerin hareketlerine yalnız din mefhumu etken olmamıştır. Ek olarak cemiyete üyeliğin -dönemin şartlarında- bir merasime tabi tutulmasından da anlaşılacağı üzere reislerin amacında memleketin devlet büyüklerinin lehine olmayacak, hoşuna gitmeyecek değişiklikler, özgürlük ve yenileşme tasarıları vardı. Resmi kayıtlara nazaran cemiyete atfedilen fiillerde Meşrutiyet taraftarlığına dair açıklık yoksa da aksini iddia için herhangi bir delil öne sürüle-memektedir³².

Bu oluşum Tanzimat'ın ilanı sonrasında mevcut idareye ve yönetime karşı İmparatorluk merkezindeki ilk isyan teşebbüsü olması nedeniyle önem taşıdığı gibi daha sonra ortaya çıkacak olan "Genç Osmanlılar" ve hemen ardından gelecek olan "Jön Türkler" hareketine de ilham vermiştir. Konumuz açısından bir diğer önemli yanı ise, sosyolojik anlamda ilk siyasal "dernek" olmasıdır. Derneklerin hukuk tarafından tanınması ve tüzel kişiliğe sahip olması yolunda bir ilk adımdır.

Neticede, Türk tarihinde Kuleli Vakası adı ile anılan olayı yaratan gizli cemiyetin iki önemli yönü vardır: İlki Tanzimat dönemi içinde, hatta Osmanlı tarihinde önceden düzenlenmiş ilk gizli -ve bir derecede örgütlü- Türk teşekkülü olması, ikincisi de bu hareketin Osmanlı Devleti tarihinde ilk inkılap hareketi olması; hatta bir süre sonra kurulacak olan gizli Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin ilham kaynağı olmasıdır. Bu hareket Jön Türklerin ve Meşrutiyetin ilk işaretleri ve öncüsü olarak vasıflandırılabilir. Neticede cemiyeti oluşturan aydın, memur ve subaylardan bir bölümü için, meşruti/anayasal monarşi rejiminin yararlarına ilişkin düşüncelerin geçerli olması da pek mümkündü. İşte tüm bu koşullar Kuleli Vakası'nın meşrutiyet hareketi öncesinde en dikkate değer politik olaylardan biri olması sonucunu doğurmuştur.

Üyelerinin değişik ve farklı karakterde, düşüncede oluşu Tanzimat'ın yarattığı kültür farklılaşmasının etkileri olarak dikkate alınmalıdır. Cemiyeti meydana getiren bu türlü çeşitli grupların birleştikleri tek nokta mevcut idareden memnun olmamaları ve bütün bu kötü durumun Sultan Abdülmecit idaresinden kaynakladığı noktasında hem-fikir olmalarıdır³³. Amaçları yönetiminden memnun olmadıkları padişahı devirip/hal edip yerine yeni bir padişahı getirmekti³⁴. Onlardan belki 40-

Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 149; Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar-İmparatorlu-ğun Son Dönemindeki Genç Türkler**, s. 115; İğdemir, **Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, s. 9-39; M. Vambéry, "Osmanlı Hükümet-i Meşrutesinin İstikbali," **Yeni Tasvir-i Efkâr**, s. 4'ten naklen; Koray, **Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzimat**, s. 146.

³² Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, s. 50.

³³ Yazıcı, **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, s. 46.

³⁴ İrtem ilgili eserinde olanı kendi deyimi ile şöyle açıklamaktadır: "Şeyh Ahmed ve arkadaşları hal-kın muhtelif sınıflarından bir çoklarını da ittifaklarına aldılar. Bunlar aralarına almak istedikleri adamlara: -Bizimle şu kadar bin adam müttefikdir. Aramızda vükela ve ulemeden pek çok zatlar vardır diyerek, şeriat namını da ileriye sürüyorlardı. o zaman memlekette ... Kanun-i Esasi gibi

50 yıl sonra Jön Türk hareketinin sonuçları olan ve kendi tarihi süreci içerisinde tek bir görüşü, neticede –Türkçülüğü- benimseyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarına kadar Osmanoğlu Hanedanı'nın iktidarını bertaraf etmek ve rejimi değiştirmek konusunda bir fikir ve hareket olmamıştır. Kuleli Vakası –ilgili tüm belgeler ortaya çıkmamakla birlikte- Osmanlı Devleti Monarşisi içinde gerçekleşen bir harekettir. Dönemin Osmanlı Devleti padişahına karşı ne ilk isyan hareketidir ne de başarısız/başarılı “örgütlü” isyanların sonuncusu olacaktır.

---

fikirlerden söz etmek değil, hatıra bile gelmezdi. Herkesin bildiği bir padişahı hal, nihayetinde katlederek yerine diğerini ikame eylemekti. Bunun her derde deva olabileceği düşünülürdü. İhtilal ve ayaklanma hangi membadan ve hangi maksatlarla yapılmış olursa olsun padişah ile vükeladan bir kaç kişinin değişmesi ya da katli de talep edilmiş gibi sayılır, yeniler eskilerin yerine geçerdi.” (İrtem, **Abdülmecit Devrinde Saray ve Bab-ı Ali**, s. 216.)